

несе в собі і внутрішній конфлікт, оскільки різні люди одну подію можуть оцінювати кардинально по-різному; крупні міжнародні гравці завжди стоять перед спокусою силового вирішення своїх проблем (насилля, війни тощо), що, на їх думку, не суперечить загальнолюдській моралі, адже біблійне «не вбий» не відноситься до знищення на полі бою озброєного супротивника – представника іншої держави.

Проведене дослідження дає нам можливість зробити висновок про значну диференціацію місця і ролі релігійного чинника у формуванні чи визначенні специфіки міждержавних відносин, яка залежить від часу та регіону становлення таких відносин. Аналізом останніх, враховуючи багатогранність релігійного чинника, його присутність практично у всіх сферах життя людей, повинні займатися, окрім політологів, які нині намагаються монополізувати своє становище у сфері розробки права міжнародної релігійної безпеки, також релігієзнавці, богослови, психологи. Подібну специфіку має й розробка теоретичних/практичних рекомендацій із розбудови системи забезпечення міжнародної релігійної безпеки, зняття спричиненої релігійним чинником напруги у міждержавних відносинах тощо, які, на наш погляд, стають в нинішніх умовах поступової глобалізації світу одним із пріоритетних напрямів системи міжнародно-правового регулювання міжнародних правовідносин (т.зв. «новий вимір міжнародної безпеки»), в т.ч. й розбудови міждержавних відносин України.

5. Американізація релігійного життя у світі як прояв трансформаційних процесів глобалізованого світу

Дискусія стосовно суті і форм глобалізації триває вже понад півстоліття. Є певні консенсусні оцінки глобалізаційних процесів, але досі переважають контраверсійні підходи, представлені різними школами, концепціями, персоналіями. Проведено маса досліджень, написано тисячі книжок, а увага з боку науковців, особливо гуманітаріїв щодо глобалізації і пов'язаних з нею трансформацій суспільства і людини ніяк не зменшується.

Прагнучи визначити напрямки і форми цієї глобалізації, вчені відзначають, що на роль глобалізатора сьогодні претендують декілька країн, зокрема Китай, Індія, Росія тощо. Але найбільш помітний вплив на долю світу, без сумніву, здійснюють Сполучені Штати Америки. Незважаючи на те, що кардинально змінена ще донедавна існуюча одно-, а пізніше дволярна система міжнародних відносин, США в силу своїх економічних потужностей і досі є визначальним чинником в розвитку людства.

Важко не помітити, що США сьогодні присутні в світі не тільки своїми банками, корпораціями, технологіями, військами, дипломатами тощо. Вони

читаються у назвах компаній, у стилі ділових стосунків, у моді, в манері спілкування. Така над присутність США в усіх сферах життя дає підстави деяким дослідникам поставити знак рівності між американізацією та глобалізацією. Тільки одні з них підносять американізацію до глобалізації, а інші навпаки – глобалізацію зводять до американізації.

На нашу думку, не можна ототожнювати глобалізацію як системний і багатовекторний процес з якимось одним з них, оскільки ні американізація, ні вестернізація, ні якісь інші -зації не вичерпують глобалізацію як цілісне соціокультурне явище. Тому ми американізацію розглядаємо як один із глобалізаційних процесів поруч з європеїзацією (вестернізація) чи чайнізацією (китаїзацією), внаслідок якого універсалізуються національні господарські системи та інші культурно-суспільні зв'язки (але за моделлю США), взаємодія яких приводить до транснаціональної й наддержавної інтеграції світу навколо геополітичних інтересів США.

На сьогодні існує багато інтерпретацій американізації, які хитаються від розуміння останньої як процесу становлення єдиної північно-американської цивілізації, що базується на євангельських цінностях і принципах свободи, до розробки теорії експансії певної моделі суспільства і пристосування світу до потреб цієї моделі. Зрозуміло, що в цьому діапазоні кожний може віднайти те, що пояснить закономірності історичного розвитку, тенденції сучасних змін, які закладають перспективи на майбутнє, що розкриє механізми об'єктивної універсалізації світу і суб'єктивного бажання фінансово-економічного і культурно-ідеологічного панування в ньому. Ми схильні думати, що американізація – це скоріше природна, продиктована економічними інтересами об'єктивна потреба США поширити свій вплив в світі, ніж зла воля якоїсь надлюдини чи якихось корпорацій планомірно керувати процесом стратегічного вторгнення-втручання США в життя інших народів. Хоча зрозуміло, що чийсь суб'єктивні бажання об'єктивізуються в історичних закономірностях, а загальні напрями розвитку визначаються конкретними людьми.

У первісному значенні саме поняття «американізація» покривало процес перетворення іммігрантів Америки на громадян цієї країни, тобто означало їхню соціальну натуралізацію. Нині американізація розуміється значно ширше, оскільки стосується не стільки внутрішніх процесів адаптації чужого до питомо американського (хоча досі американізація актуальна для іспаномовних та пострадянських мігрантів), скільки зовнішніх впливів США на світ, які передбачають, як і глобалізація загалом, поширення, встановлення (нав'язування), підтримування панування (гегемонії) якихось універсальних цінностей, в даному разі американських. Під американізацію підводять надто неоднорідні речі: американську владу, американський експорт товарів, американський культурний вплив, фаст-фуд, високі технології, а головне – американський досвід демократії, двополярну систему влади, рівень

економіки, свободу в творчості, тобто лібералізацію всіх сфер життя, в т.ч. і релігійної.

Американці переконані в довершеності своїх політичних та економічних досягнень, тому прагнуть частіше всього нав'язати американський спосіб життя всім іншим. Їм не зрозуміло, чому більшість країн світу відмовляються від їхніх цінностей? Чому, наприклад, американська цінність індивідуального вибору не є такою домінуючою цінністю для французів чи росіян? Американці уявити собі не можуть, що є люди і суспільства, для яких соціальний, колективний, спільнотний вибір важливіше за індивідуальний, для яких преференції суспільства в сфері культури, її збереження для наступних поколінь складають більшу цінність, ніж щохвилинне задоволення свобод і прав окремої людини.

Американізуючи інші країни, США можуть це робити або із згоди тих народів, які приймають американській цінності, або насильно, поза їхньою волею, використовуючи перевагу надвлади над іншим світом, форсовано впроваджуючи американську культуру та спосіб життя в інші культури. Сьогодні все менше в США людей, які виступають за силові методи американізації, оскільки це шкодить авторитету Америки, спотворює уяву про свободи і демократію, формує ненависть до всього американського.

Більшість народів дарунком США у вигляді прав і свобод людини, демократичне громадянське суспільство сприймають негативно. Тобто для них американізація, а скоріше макдональдизація або діснеезація, є глобалізаційним рухом, яким керує американське споживацьке суспільство, що підминає під себе інші культури. Відтак для більшості народів американізація постає небезпечною, оскільки їм важко протистояти її напористості, фінансовій підтримці, відпрацьованим методам дії тощо.

Хтось в американізації прагне бачити крос-культурний вплив на різні культури, який би став шляхом культурної взаємодії і взаємопізнання один одного. Однак історія майже не знає таких прикладів, коли американські демократичні цінності захопили весь світ, обширний регіон чи групу країн, а тим більше - духовну сферу.

Американізація в духовній сфері, зокрема американізація релігійного життя – слабовивчена тема як наукою про релігію, так і американознавством. Найбільше існує досліджень із впливу США на світову економіку, міжнародну дипломатію, політичне життя окремих регіонів, навіть на світовий кінематограф чи музику, оскільки США завжди були активним учасником в життєдіяльності суспільства. І члени цього суспільства прагнули з'ясувати, чи сприяє американізація розвитку неамериканських суспільств а чи ж несе конфліктність і небезпеки?

Вважається, що американізуються практично все і всюди, що американізація допомагає глобалізувати світ. Ми вже не живемо і не діємо в закритих і відмежованих кордонами просторах [Див.: Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию. – М.:

Програсс-Традиция, 2001. – С.42]. «Знищення кордонів (часових і територіальних – *Л.Ф.*) повсякденної діяльності в різних сферах господарювання, інформації, екології, техніки, транскультурних конфліктів і громадянського суспільства» [Там само. - С.42-43] руйнує не тільки національні суспільства, але й принцип «методологічного націоналізму» [за А.Д.Смітом], який використовувався раніше, але зараз вже не придатний для розуміння і пояснення нового багатоманіття зв'язків та принципів, згідно з якими організовуються й живуть суспільства, держави, народи, люди.

Це стосується й американізації, яка сьогодні протікає суперечливо, багатовекторно. Вона об'єктивно не тільки уніфікує інші культури, знищуючи їх неповторний колорит, але й сприяє, як і глобалізація загалом, відродженню локальних культурних ідентичностей [Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. – К.: Альтерпрес, 2004. – С.14-15]. Останнє постає як невідворотна реакція-відповідь на відкритий тиск глобалізаторів, які приходили в інші країни з метою привнести їм цивілізацію, мораль, духовність. Американізація спонукала подумати про майбуття людства, актуалізувавши прогностичні пошуки парадигм розвитку світу, при чому не тільки в матеріальному чи екологічно-ресурсному аспекті, а і в духовному, тобто яким буде світ, якщо всюди запанує американська модель духовності?

Опоненти, вороги глобалізації=американізації відмовляють в праві американських впливів взагалі, вважають, що остання несе тільки руйнування для традиційних культур. Особливо вагомими є голоси ісламських країн, Росії, європейських народів. Тут кількість аналітичних антиглобалістських розробок сягає тисяч позицій²⁵, в яких часто губиться конструктивне ядро глобалізації як невідворотних процесів, які треба навчитися використовувати на поступальний розвиток людства.

Самі американці прагнуть ніби виправдатися і описують, яке це благо – американці і те, що вони несуть на інші континенти. Домінуючі оціночні підходи до глобалізації як добра або зла фактично нівелюють здорові думки експертів глобалізаційних процесів. Виникає безліч питань: для кого ці процеси є добрими чи поганими? Для суб'єктів чи об'єктів американізації? Для тих, хто збагачується від американізації чи втрачає від неї (для наднаціональних металургійних або хімічних корпорацій чи для національного кіновиробництва або книгодрукування рідною мовою)? Для одних американізація означає прискорення та активізацію взаємодії та інтеграції між народами, компаніями, урядами різних національностей, входження у сферу впливу найсильнішої країни світу, що врешті призводить до покращення добробуту людей і стану навколишнього середовища, до обміну ідеями, в т.ч. і релігійними, традиціями різних народів, що збагачує

²⁵ Див. зокрема: Панарин А.С. Искушение глобализмом. – М.: Русский национальный фонд, 2000; Глобальное сообщество: новая система координат (проходы к проблеме). – СПб.: Изд-во «Алатейф», 2000.

загальнолюдську культуру, не кажучи вже про урівняння в економічному розвитку різних регіонів, уніфікації політичного устрою, нормалізації життя різних країн. Але для інших – це підпорядкування неоекономічним і геополітичним інтересам однієї держави, руйнування національних економік, недбайливе використання людських, природних ресурсів, гола нажива.

Останнім часом поширюється думка серед американців, що глобалізація через встановлення Нового світового порядку, який ініціюється різними транснаціональними об'єднаннями (як от Ліга націй, ООН, Римський клуб, Тристороння комісія тощо), направлена проти американського народу, проти традиційної культури і національних цінностей, що призведе до знищення Америки як національної держави з її пріоритетами демократії та свободи [Див.: Ках Г. Глобалізація. На пути к всемирному завоеванию. – СПб: Руфь, 2005. – С. 17-96]. Деякі американські експерти протестують проти цієї місії, яка визначена США в цьому глобалізаторському процесі. Вони нічого не мають проти лідерства Америки в світі, «якщо будуть дотримуватися Божі принципи і чесноти», але не відомо, що станеться із самою Америкою після виконання нею покладеної місії. Є сумніви і щодо порядності «потаємної європейської ерархії, яка відповідальна за це» (встановлення нового світового порядку – *Л.Ф.*) [Там само. – 94-95].

Американці розмірковують над наслідками американізації і приходять до висновку: американізація повинна бути зупинена або рішуче зменшена так, щоб не загрожувати іншим національним традиціям і віросповіданням. Багатьом американцям не подобається, що неамериканці негативно стереотипізують Америку, бачать в ній тільки негативи. Через примушування до американізації багато націй ненавидить так званий американський шлях. Їх турбує, що ця ненависть переростає в акти непокори, в терористичні напади. Самих же американців вражає зміна настроїв в світі щодо Америки. У недавньому Французькому опитуванні, які думки вам приходять в голову, коли ви згадуєте Америку, 67% з тих, що дали відповідь, повідомили, що "насильство", 49% - "нерівність", на відміну від 20% тих, хто згадав про "свободу", і 4% - "великодушність". У Європі американців сприймають викривлено. Ще донедавна в свідомості європейця Америка була великою моделлю демократії, люди хотіли знати про перших президентів Америки, про Біль про права людини. Тепер частіше питають про Голівуд і приватне життя політиків [Millet Frederick C. Americanization // <https://www.msu.edu/~milletf/americanization.html>].

Не вступаючи в дискусію щодо правомірності висунутих ідей і підходів, які так чи інакше виправдовують США, вивисують їх серед інших держав як «надихаючого прикладу свободи і демократії», як єдиної в світі нації, яка володіє здоровою мораллю, відповідальністю і засобами, щоб об'єднати сили миру, оскільки усвідомлюють, що «американці – частина чогось більшого їх самих» (із звернення Президента США Дж.Буша до конгресу 29 січня 1991 р.) [<http://www.let.rug.nl/usa/P/gb41/speeches/su91ghwb>].

htm], зосередимося на сутнісних характеристиках самого процесу, його вияву. Причому зробити це треба нейтрально, зважено і об'єктивно підійти до американізації із врахуванням як позитивних, так і негативних наслідків розгортання її впливів на суспільство, на певні спільноти та на окрему людину, на культури – традиційні і новітні, на духовність та релігійність, на свідомість та емоції людей.

На думку багатьох дослідників, на сучасному етапі розвитку глобалізація як єдиний процес об'єктивує себе у двох взаємопов'язаних аспектах - інтеграційному та уніфікаційному [Тєркина А.В. Глобалізація в зеркале інновацій // <http://www.pvlast.ru/archive/index.249.php>]. Те саме можемо сказати і про американізацію, яка проявляється у двох тенденціях - в культурній уніфікації та суспільній інтеграції.

Уніфікація традиційно сприймається як винятково негативний процес, не як вироблення якихось спільних цінностей, які б сприяли кращому порозумінню між системами, комплексами, людьми, а як усереднення до якихось стандартів і втрата власного Я націй і культур. На думку послідовних антиглобалістів, зокрема В.А. Кутырева, «в глобально целостной системе этносы не обогащают друг друга, а взаимопоглощаются, культуры не получают импульс для самораскрытия, а нивелируются, страны не коэволюционируют, сотрудничают, а унифицируются. Везде то же самое надевают, едят, пьют, поют, везде Диснейленд и Макдональдс» [Кутырев В.А. Культурологический смысл глобализма <http://www.philosophy.ru/library/kutyrev/globalism.html>].

Американська уніфікація, вважається, гіршою від глобалістської, оскільки остання приводить до якогось середньосвітового (як загальнолюдська мораль) спільного знаменника, а американізація нав'язує американські стандарти, які часто нічим не кращі від тих, які прагнуть змінити. Утвердження культурних універсалій системи цінностей американської культури як всезагальних принижують більш історичні і високо розвинуті духовні традиції.

Насадження американських стандартів як найвищих обертається для США складностями в різних сферах їх як внутрішньої, так і зовнішньої політики. Але загалом важко не визнати позитивність американських стандартів релігійного життя, зокрема високого рівня релігійності суспільства, ступень воцерковленості і дієвості віри, релігійної освіченості населення тощо.

Уніфікація релігійної сфери означає визнання цінності особистої релігійної свободи, пріоритет персональних інтересів особи, а не спільноти чи нації, наявність громадянської релігії як переліку спільних принципів, обов'язкових для сповідування всіма громадянами суспільства, соціальна активність громад та її членів, істотна гуманітарна допомога, волонтерство, визнання толерантності як основного принципу міжконфесійних відносин, мультикультуральність і релігійний плюралізм, рівність всіх релігій .

Американізація, з іншого боку, – це інтеграція людей навколо американських цінностей і пріоритетів. Деякі з них, дійсно, не можна не прийняти, зокрема цінність релігійної свободи. Хоча в американському і європейському суспільстві ця цінність прочитується дещо по-іншому.

Визнання авторитету Америки з релігійних питань часто нагадує оглядання, очікування того, а що скаже Америка з того чи іншого приводу. Так, інформація, яка наводиться в щорічному звіті з релігійної свободи Сенатської комісії, вважається єдиноістинною, інші точки зору – не приймаються. Ці звіти, як правило, виокремлюють несприятливі для релігійних меншин події, при цьому інтереси домінуючої спільноти, як правило, ігноруються. В доповіді не аналізуються причини тих чи інших процесів, а таврується організація чи явище, яке не вписується в стандарт релігійної свободи з американської точки зору.

Американським стандартом релігійного життя є його християнськість, а ще точніше протестантськість. Ми майже нічого не чуємо про американських католиків чи православних, які становлять відповідно 23,9% і 0,6% серед усього дорослого населення сучасної Америки. Протестанти мають відповідно 51,3% [<http://religions.pewforum.org/reports>]. Стандартом може бути будь-яка характеристика релігійної реальності США, скажімо, проблемні відносини з Ватиканом (тривалий час папи Римські не їздили до США, останній візит Бенедикта XVI – у квітні 2008 р.). Мала присутність в релігійному житті інших релігій формує нецікавість американців до східних релігій. Індуїсти, буддисти, сикхи, іудеї, які проживають на американській території, але за часів «плавильного котла» так і не дали якусь над-релігію, яка б об'єднала всіх, досі не сприймаються американськими. Замість загальнорелігійної ідеї, наприклад християнської, пропонується ідея свободи релігій, оскільки першу не підтримують інші, нехристияни, а другу – всі, бо в Америці немає релігійної більшості. Протестанти при цьому не складають єдиної конфесії, а поділені на безліч деномінацій і церков. І саме така конфесійна мозаїка теж подається як американський стандарт.

Інтеграція передбачає створення міжнаціональної сітки організацій. Чи така створена в духовній сфері? Чи існує така глобальна міжнаціональна, недержавна або й міждержавна сітка, структура, система організацій, як це є в політиці чи економіці? Відсутня. Були спроби, саме в Америці, і не без підтримки держави чи уряду були створені, створити транснаціональну структуру, наприклад, Парламент релігій світу, але він не виступає – можливо поки що – тим інтегратором духовних традицій світу, як Міжнародний валютний фонд. В силу природи самої релігії, її містицизму, езотеризму, некерованому озарінню, власній досвідності, яка не підвладна зовнішнім факторам, зберігається автономність духовного життя людства, де не все піддається контролю і керуванню.

Завдяки інтеграції формується глобальна міжнародно-політична система. Відбувається зміна соціальної ролі і суверенітету національних

держава. Важливими суб'єктами світового політичного процесу, поряд з державами, стають міждержавні і недержавні міжнародні організації, транснаціональні корпорації, міжнародна політична еліта, центри світової інформації. В сфері релігії такі процеси тільки розпочалися.

Структуруючи процес американізації в духовному, вужче – в релігійному житті, ми мали б дослідити американізацію існуючих релігій та експансію американських релігій на інші території. В першому випадку треба з'ясувати, якими ознаками наділяються національні релігійні комплекси, які дають можливість вважати їх підданими американізації, тобто як вони змінюються і що свідчить про їх зміну. В другому, які саме американські релігії є найбільш успішними в експансії на чужі території, що приживаються серед чужих народів, стаючи навіть «рідними».

Виявити однаки американізації в іноетнічних релігіях майже не вдалося. Це пов'язано з тим, що традиційні духовні чи релігійні вчення значно страші за віком і глибші за змістом, ніж американські релігії, оскільки нараховують не 100-150-річну історію, а тисячоліття. Саме тому в їх надрах сформувалися стійкі архетипи, які хоч і піддаються якимось зовнішнім впливам новомодних американських течій, але суті своєї поки що не змінюють. Скоріше самі американці, зазнавши шаленого впливу східних релігій в середині ХХ століття, не в змозі були протистояти екзотичним ідеям реінкарнації, єдності в багатоманітні, плюральності істин, які привнесли східними гуру в християнське середовище США. Сьогодні серед християн Америки істотний відсоток тих, хто поділяє ці ідеї: в 2005 році їх нараховувалося 21% [How many believe in reincarnation in the Western culture? // <http://www.christian-reincarnation.com/ReincBelief.htm>], що говорить скоріше про розмивання християнського світогляду американців, а не навпаки – інкорпорацію американських релігійних ідей до системи східних віровчень.

Стосовно пристуності американських релігій в іноетнічному та інорелігійному середовищі, наприклад ісламському чи індуїстському, то тут відслідкувати впливи виявилось легше. З'ясувалося, що незважаючи на всі складності, які виникають у зв'язку з цим, привнесення американських релігій в релігійне житті різних країн має свої конструктивні риси:

1. американці своєю активною місіонерською діяльністю відродили первісну -місіонерську – природу християнства, нагадали традиційним церквам про найважливіше покликання християн – через проповідь нести Євангеліє всім народам. Під впливом американських християн більшість традиційних церков Європи, Азії та Африки, а особливо колишніх радянських республік активізували місіонерську роботу, створили місіонерські відділи, активізували мирянський місіонерський рух, почали видавати відповідну літературу;

2. американці викликали зацікавленість Біблією, спонукуючи її не тільки бачити, але й читати, вивчати, покладатися на неї, використовувати в щоденному житті і вільно пропагувати серед різних соціальних прошарків;
3. американські релігії продемонстрували практичність християнства, показали, що релігія не тільки теорія, але й практика, утвердили образ практикуючого християнина;
4. американськими релігіями була привнесена англійська мова як мова священних текстів, богослужінь, молитов, церковного спілкування, спілкування віруючих;
5. завдяки своїй глобальній присутності в світі американські релігії вводять країни свого поширення в світовий релігійний простір, культурно адаптуючи ці народи до вселюдського контексту;
6. ці нові для країн поширення релігії актуалізували важливу соціальну функцію церкви – опіки над нужденними (духовно і матеріально) через надання соціальної і гуманітарної допомоги;
7. американські релігії подали реальний приклад демократизму, поваги до людської особистості, виступили гарантом демократичних процесів в світі; підняли значення релігійної свободи, права на свободу совісті, свободу світоглядного, в т.ч. релігійного вибору, можливості права, релігійних організацій, віруючої людини в утвердженні свободи релігій;
8. американські релігії реально змінили світогляд неамериканських послідовників своїх релігій, відношення до себе, світу, інших людей, до життя: замість колективно несвідомого приходить відповідально індивідуально свідоме;
9. саме американські релігії показали можливі нові форми організації духовного життя;
10. зрештою вони виконали роль ферменту сучасного релігійного життя, актуалізувавши питання релігії, релігійності суспільства.

Разом з тим, присутність американських релігій в чужих духовних середовищах посилює релігійну гетерогенність народів, серед яких поширюється та чи інша нова для них релігія, а це призводить до розділеності суспільства за релігійної ознакою. До різнополітичності, поліетнічності додалася і полірелігійність. Зростаюча кількість релігійних течій і центрів свідчить про плюралізацію суспільної свідомості, релігійного світобачення зокрема. З одного боку, в житті народів світу створюється унікальна ситуація реального (практичного) релігійного і світоглядного плюралізму, а з іншого – це загрозово для відносної релігійної гомогенності тих суспільства, куди приходять американці.

Плюралізація зрештою сприяє демократизації держави, входженню держави до світової спільноти, яка давно вже не є монорелігійною (навіть Європа, де, на відміну від Америки, існують історичні, традиційні, базові

релігії), а з іншого – розмивають етнічну ідентичність, створюючи тим самим так звану проблему конфлікту ідентичностей. Чи сприяють релігії американського походження централізації, духовній консолідації нації, чи не створюють вони плутанину в релігійній сфері, в якій сучасному віруючому важко зорієнтуватися?

Саме завдяки новим релігіям ідейний і екзистенційний простір країн збагатився нетрадиційними підходами і способами життя, що будуються на інших світоглядних засадах, ніж ті, що були притаманні якомусь народу від роду. Присутність нових, альтернативних релігійних явищ струснуло традиційний світогляд, спосіб мислення, традиційні устої суспільства. За кожною нетрадиційною релігією стоїть інша культура, інші стереотипи, які не збігаються з автохтонними. Світоглядна революція відбувається не просто в змінених умовах, а в умовах ринкової конкуренції. Не дарма сучасну ситуацію вибору релігій порівнюють з маркетом, де попитом користується дешевший і якісніший товар.

Плюральність створює умови вільного вибору релігій, але ці умови не рівні для традиційних і нових релігій (відомо, що перші певною мірою підтримуються владою, особливо місцевою, а більшість американських релігій - Америкою).

Американські релігії утвердили повагу до прав людини на особистий вибір, але при цьому відсутній баланс інтересів особи і спільноти, що призводить до нехтування загальнонаціональних пріоритетів.

Пропонуються нові трактування, нові концепції, нове розуміння життя і світу, Бога і людини, чим створюється, без сумніву, певна загроза традиційним релігіям, традиційній духовності, традиційному способу життя. Самі американські релігії, базуючись на певній традиції, як правило, чужій для народів, серед яких поширюються, надають можливість познайомитися з іншим світом, з іншими культурами, привчаючи народи до толерантного співжиття з іновірцями. Але постає питання: чи не призводить це до негатиї власних етнічних, національних, державних, регіональних традицій?

Демонструючи новітню форму співіснування різних релігій, американські релігії подають приклад того, як можна жити за новими правилами – не в ситуації постійного конфлікту, а в режимі діалогу. Але при цьому, зрозуміло, вони використовують виключно американський досвід, а чи він спрацьовує в тих країн, де поширені ці нові комплекси?

Тим не менш, американські релігії, успішно справляючись з духовними, соціальними проблемами, виявилися достатньо функціональними: крім звичайних (комунікативна, інтеграційна, компенсаційна тощо), релігії американського коріння виконували і специфічні функції (дипломатична, міжкультурного спілкування, англоїзаторська тощо) в суспільстві, що вже було зазначено вище. Але розширюючи функціональність релігії в соціальній, культурній сфері, чи не втрачаються від цього американські релігії як власне релігії? Чи залишається

там віросповідна компонента, а чи тільки надаються послуги на віросповідні потреби споживача-віруючого? Де, власне, межа релігійного і нерелігійного, білярелігійного або навіть псевдорелігійного?

Незважаючи на збільшення все нових неофітів, появу все нових церков, американські релігії не здатні охопити духовним впливом більшу частину корінних народів. Американці не розуміють загальну байдужість неамериканських суспільств до релігійних питань, хоча всі тільки й говорять про релігійність певного народу, де в силу чиеїсь інерції, вкоріненості у власну традицію, небажання змін, а то й агресивного ставлення до всього американського релігійне життя відбувається поза новими пропозиціями, які надаються американцями в духовній сфері. Вони не завжди розуміють природу і суть міжрелігійних чи міжцерковних конфліктів, їх вражає відсутність релігійної чи хоча б християнської солідарності в суспільстві, особливо щодо загальнонаціональних завдань. Невписування в конкретні реалії тих чи інших культур штовхає американські релігії, які вже складаються із прихильників корінних народів, до штучної ізоляції, сектантства, тобто відокремлення частини населення від загальнонаціонального тіла.

Американці не розуміють, чому їх, таких релігійних, моральних і соціально активних, які всяк допомагають не своїй державі, працюють на неї безкоштовно, піднімають духовний рівень її народу, ця держава не тільки не цінує, не дякує, але й дискримінує (не реєструє, не дає приміщень, забороняє богослужби, не пропускає місіонерів тощо). Звикши до того, що підтримка держави у релігійній діяльності не є обов'язковою, американці і не прагнуть мати будь-які контакти з нею. Незалежність від держави виглядала як норма демократичного суспільства. Але недовга історія перебування на інших територіях, де діють інші закони, переконує американців, що церква повинна мати зв'язки з державою. Тому на інорелігійних ареалах американські релігії дрейфують від політики нейтральності щодо держави в бік формування дипломатичних (далеко не партнерських!) відносин з нею: налагоджується зв'язок із місцевими органами влади, центральними її офісами, державними установами, громадськими організаціями. Якщо для релігії в Америці важливим є те, як *люди* сприймуть церкву, мас-медіа, то для американських релігій в інших країнах доленосним є те, як держава зреагує на ту чи іншу церкву, бо від цього залежить успіх церкви, статус її вірних. Американці, зорієнтувавшись на персональний, а не інституційний підхід у стосунках, чітко визначають впливових людей в державі і поступово добиваються прихильності державних службовців, депутатів, керівників місцевих органів влади. Але американцям все одно не зрозуміло: навіщо їм у державі, яка проголосила відокремлення церкви і держави, тим самим створивши безпрецедентні умови для більш вільної присутності, активності релігійних громад в суспільстві, весь час озиратися на уряд і Президентів країн.

Нарешті, як пояснити американцям, які з особливою шанобливістю ставляться до законів, міжнародних договорів, що країна, підписавши міжнародні угоди, заяви, хартії щодо свободи совісті і релігії, порушує і чинне законодавство, і міжнародні декларації не від злої волі, а від неосвіченості деяких державних службовців, що ніяк не сприяє авторитету цієї держави на міжнародній арені.

Такі непроті умови існування орієнтують американські релігії на зміну своєї стратегії і тактики в країнах поширення. В останні роки громади акцентують увагу на інтенсивності свого розвитку, працюють над якісними показниками своєї присутності в суспільстві. Вони не стільки прагнуть залучити в свої спільноти нових вірних, скільки підняти духовний рівень вже наявних членів. Тут є певні досягнення: налагоджено видання своєї літератури, відбувається підготовка власних проповідників, ведеться індивідуальна робота з кожним віруючим, йде залучення його до навчання, підвищення свого культурного, освітнього, богословського рівня. Американські релігії виступають за активну присутність віруючого в житті громади і суспільства, успішну адаптацію до конкретного етнокультурного середовища. Можна сказати, що зараз громади американських релігій переживають *етап активного пристосування* до нових умов їхнього служіння. Тому американські церкви так багато уваги приділяють завчасній підготовці місіонерів, служителів церков в різних регіонах планети – вчать мови, культуру і традиції тих народів, куди вони планують приїхати.

Пошук найефективніших шляхів адаптації надзвичайно піднімає творчий дух, креативність американських проповідників та послідовників нових церков. На зміну строгій регламентації, обмеженням в діяльності, життю за чіткими вказівками керівників громад, які були необхідні раніше для їхнього виживання, приходить деяка лібералізація, що ґрунтується не на принципі обмеження чи виключення, а виправданні дозволеності і додатковості. Цінується ініціатива, пошук ефективних способів роботи з різними прошарками населення, хоча, без сумніву, постійний і повсемісний контроль з боку керівних органів конфесій або церков все ще зберігається.

Незважаючи на певну настороженість суспільства щодо допомоги з боку іноземців, яка все ще сприймається на рівні втручання у внутрішнє життя країни (важко зрозуміти природу благодійництва), все таки вдалося досягнути успіхів і в цій справі: медичне обладнання для лікарень, ліки для хворих, коляски для інвалідів, одяг та їжа для соціально вразливих верств населення, антинаркотична пропаганда і допомога, соціальні центри допомоги тощо. Не на один мільйон доларів американці надали цієї допомоги, лєвова частка якої прийшла через американські релігії, про що місцева преса, така вільна і незалежна, майже нічого не повідомляє.

Проте навіть мовчазна присутність в релігійному просторі держав американських релігій зробила свою справу. Сфера міжконфесійних відносин дуже повільно, але піддається змінам: замість відкритої критики

утверджується більш спокійне сприйняття реальності. Суспільства поступово звикають до перебування в релігійному полі країни американської духовної складової, але повного прийняття і довіри між традиційними і новими християнами-американцями немає.

На початку діяльності американських релігій в країнах їхньої експансії гострою була мовна проблема. Більшість нових релігій прийшли переважно з англomовних країн або ж через західних посередників, тому мовою богослужби, організаційної діяльності була, як правило, англійська (з перекладом на місцеві мови), незрозуміла для більшості неофітів. На відміну від Заходу, де знання англійської мови кращі і де мовна адаптація відбувалася скоріше і природніше, країни третього світу мали здолати цей мовний бар'єр, що сповільнило процес утвердження тут американських релігій. Зрештою це призвело до того, що, з одного боку, зріс інтерес до англійської мови, відповідно збільшалося в громадах людей, які розуміють і використовують її, а з іншого - самі неорелігійні організації почали видавати свою віроповчальну літературу, вести проповіді рідною для національної більшості країни мовою.

В руслі адаптаційних процесів в неамериканські суспільства для американських релігій лежить і проблема врахування ними історичного, культурного та національного контексту в своїй місіонерській діяльності. Енічні суспільства мають підстави для незадоволення діяльністю тих релігійних течій, які не враховують історичну релігійну традицію, в неприйнятній етнічній ментальності формі нав'язують те чи інше вчення, вважають свої цінності набагато вищими за традиційно етнічні, безпardonно і примітивно проводять місіонерську роботу, зневажають рідну мову тощо. Незнання місіонерами релігійної історії тих країн, куди вони приходять, та їх сучасної релігійної конфігурації, особливостей релігійної духовності народу, серед якого вони проповідують свої вчення, лише шкодить новим рухам, їх утвердженню в світі.

Підводячи підсумок, треба сказати, що американські релігії – це не цілісний феномен. Він має різне коріння, неєдиного засновника, різнотипові соціокультурні засади, історичні хвилі, соціальну орієнтацію, специфічний професійний і освітній склад громад, вікові особливості adeptів певних течій. Ставши фактом і фактором сучасного релігійного життя багатьох країн світу, американські релігії, без сумніву, американізують останнє, а це, в свою чергу, потребує неупередженого, глибокого і професійного вивчення, яке базоване на серйозному інформаційному накопиченні даних, спілкуванні і з керівниками, і з простими віруючими. Це надасть можливість бути в курсі реальних, а не надуманих проблем, спрямовувати американські релігії на інтеграцію в суспільство, допомогти їм позбавитися сектантських настроїв, недовіри, подивитися на себе очима інших суб'єктів соціальних відносин.

Таким чином, сам хід історичного розвитку світу, який в силу глобалізації зазнає істотних трансформацій і не тільки економічної,

соціальної чи політичної сфери життя, а що найголовніше – сфери духу, покликає до процесів активної взаємодії різних релігійних комплексів, що представляють різноманітні культури і регіони. Американізація релігійно життя світу є природнім процесом, який не можна не враховувати при прогнозуванні як глобальних змін в суспільстві, зокрема його георелігійного аспекту, так і при визначенні стратегії розвитку окремих етно-національних і державних ареалів, які мають бути гармонійно вписані в духовне багатоманіття людства.

6. Католицизм як світова церковна імперія

Вивчаючи історію етнонаціональних і світових релігій, не можна не звернути уваги на той факт, що постання, становлення і функціонування конфесій тісно пов'язане із соціальними і політичними структурами того регіону, де вони виникли. Східне християнство існувало в умовах міцної централізації державної влади у Візантії. Тут Церква відразу стала додатком держави, її главою фактично був імператор, який часто скликав Вселенські собори помісних Церков і головував на них, а рішення цих соборів набирали чинності державних законів. По суті, це відповідало такій моделі державно-церковних відносин як *цезаропанізм* (влада Цезаря, тобто імператора, була вищою за владу глави Церкви). Західне християнство, навпаки, поступово перетворилося на інституцію, яка намагалася підпорядкувати собі всі сфери суспільства, включаючи сферу політики і держави. Ця модель державно-церковних відносин характеризується як *папоцезаризм* (влада Церкви, яку почали очолювати Римські Папи, була вищою від державної влади, і по суті, часто підміняла її).

На відмінностях східного і західного християнства позначилися й особливості духовної культури. Східне (у Візантії) християнство концентрувало свою увагу на онтологічних, філософських проблемах, західне (у Римі) – юридично-правових. Якщо західне християнство розвивалося на *латинській культурі* (канонічним перекладом Біблії була латинська Вульгата, богослужіння також відправлялося латиною), то східне християнство у своїй основі мало грецьку культуру (канонічним перекладом Біблії була грецька Септуагінта, богослужіння відправлялося також грецькою мовою). Уже ці культурні відмінності (як і різні моделі державно-церковних відносин) спричинили розбіжність східного і західного християнства, яка поступово наклала свій відбиток на догматичні, культові й організаційні відмінності, що у кінцевому результаті призвело до розколу християнства на відокремлені Церкви: Грецьку- православно-кафолічну (тобто вселенську, всесвітню) і Римо-Католицьку (також вселенську, всесвітню) Церкви. Відтак, обидві